

تحلیل روابط ترامتنی قصه روسی پروسلان لازارویچ و شاهنامه

مهناز نوروزی*

استادیار گروه زبان روسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۰۶

تاریخ تأیید مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۰۲

چکیده

ادبیات روسیه از جمله ادبیات جهان است که از دیرباز متأثر از ادبیات مشرق‌زمین و به ویژه ادبیات کلاسیک ایران بوده است. یکی از آثار گران‌سنگ ادب فارسی که به گفته محققان بسیاری بر شکل‌گیری برخی افسانه‌ها، قصص و داستان‌های حماسی روسی تأثیر داشته، حماسه ملی ایرانیان، شاهنامه فردوسی است. از جمله این آثار، قصه روسی پروسلان لازارویچ است که ریشه در فولکلور و ادبیات باستان حماسی روسی دارد. در این پژوهش برآنیم تا به روش تحلیل تطبیقی و کیفی محتوا و کاربرست نظریه ترامتنتی ژرار ژنت و با استفاده از روش مطالعه کتاب‌خانه‌ای و اسنادی در گردآوری داده‌ها، به نقد مناسبات بینامتنی قصه نام‌برده در مواجهه با شاهنامه بپردازیم. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که دو گونه بینامتنیت و فرامتنیت در این پژوهش بررسی‌پذیر نبوده؛ بنابراین، بررسی مناسبات پیرامنتی، سرمتنی و بیش‌متنی بر ادعای ما مبنی بر برگرفتنگی قصه روسی از شاهنامه صحه گذاشته‌اند. از جمله مصادیق پیرامنتی، نام اثر و نسخ خطی، آثار لوباک، کتاب‌ها و مقالات موجود پیرامون این قصه روسی را می‌توان برشمرد. همچنین، ویژگی‌ها و مختصات حماسی این قصه از جمله مصادیق رابطه سرمتنی بوده‌اند. در رابطه با بیش‌متنیت نیز در قصه روسی با جای‌گشت نثرسازی، گشتار کمی کاهش از نوع برش و نیز گشتار کمی افزایش از نوع انبساط روبه‌رو هستیم. علی‌رغم وجود برخی پیش‌متن‌های احتمالی از میان آثار شرقی باستان، شاهنامه را می‌توان پیش‌متن اصلی قصه پروسلان لازارویچ تلقی کرد.

واژگان کلیدی: حماسه، شاهنامه، پروسلان لازارویچ، ترامتنتی، ژرار ژنت.

۱. مقدمه

تأثیر آثار ادبی مشرق‌زمین بر ادبیات جهان، امری است بدیهی که همواره مورد توجه محققان بسیاری بوده است. این تأثیر بدان حد بوده است که باریس بورسوف (۱۹۰۵-۱۹۹۷)، منتقد ادبی و شرق‌شناس مشهور شوروی، معتقد است که «فهم تاریخ روسیه بدون فهم رابطهٔ متقابل آن با شرق امکان‌پذیر نیست» (Челышева, 1999: 99). بی‌گمان کوشش ایران‌شناسان و مستشرقان روسی و برخی پژوهشگران ایرانی در نمایاندن تأثیر شرق و به ویژه ادب فارسی بر آثار روسی کلاسیک و حتی معاصر قابل‌ستایش است؛ اما هنوز زوایای ناشناختهٔ بسیاری در این زمینه وجود دارد که طالب پژوهش‌های نوین و گسترده است. از سویی دیگر، ملت‌های مختلف جهان از آغاز شکل‌گیری نوشتار و ادبیات در صدد برآمدند تا شرح دل‌آوری‌ها و قهرمانی‌های پهلوانان نام‌دار خویش را به همت نویسندگان و شاعران وطن‌پرست به شکل قصه و افسانه و داستان درآورده و آن‌ها را سینه‌به‌سینه غرق در جاودانگی کنند. مفاهیم شرقی از دیرباز و به طور گسترده از قرن پانزدهم، به واسطهٔ نگارش سفرنامه‌های سیاحان، تاجران، شاعران و نویسندگانی که مسافر سرزمین‌های شرقی بوده‌اند، به ادبیات روسی راه یافته و تاکنون حرکت در این مسیر ادامه دارد.

بر هیچ‌کس پوشیده نیست که شاهنامهٔ فردوسی، بزرگ‌ترین حماسهٔ ملی ایرانیان، بارها محل اقتباس اندیشه‌ها و تصاویر بی‌بدیلی در آثار ادبی سایر ملت‌ها، از جمله روسیه بوده است. پروسلان لازارویچ (Еруслан Лазаревич/ Yeruslan Lazarevich) یکی از چهره‌های برجستهٔ پهلوانان روسی^۱ است که پیشینهٔ آن به ادبیات فولکلور روسی می‌رسد و بعدها در نسخ خطی نیمهٔ اول قرن هفدهم میلادی انعکاس می‌یابد. در قرن هجدهم نیز سیمای پروسلان به شدت رواج یافت و به مجموعهٔ سه‌جلدی قصه‌های کلاسیک (۱۸۶۳-۱۸۵۵) آلکساندر آفاناسیف (۱۸۲۶-۱۸۷۱) راه یافت. گرچه پیش از آن آلکساندر پوشکین (۱۷۹۹-۱۸۳۷) با این قصه آشنا شده و بخش‌هایی از آن را در منظومهٔ روسلان و لودمیلا (۱۸۲۰-۱۸۱۸) آورده و در واقع نام قهرمان اصلی این منظومه با الهام از نام پروسلان انتخاب شده است. بعدها قصه‌ها و حتی رمان‌های تاریخی-شوالیه‌ای زیادی با محوریت پهلوانان روسی و در صدر آن‌ها پروسلان لازارویچ و ایلیا مورامتس به نگارش درآمدند. آنچه ما را بر آن داشت تا به بررسی پیوند این قصهٔ روسی و شاهنامه از منظر نظریهٔ ترامنتیت (Transtextuality) که موجبات بررسی منسجم و عمیق مناسبات میان متون را فراهم می‌آورد، بپردازیم، همانا این مسأله بود که علی‌رغم اعلام‌نظر برخی محققان این حوزه (کوخلیکر، استاسوف، میلر، بلینسکی، اسنیگیروف، خامیاکوف، بزسوناف) دربارهٔ تأثیرپذیری قصهٔ پروسلان لازارویچ از شاهنامه و دیگر آثار اروپایی و شرقی هستند افرادی که قائل به این اندیشه نبوده (ماکاروف،

ساخاروف، داشکویچ) و قصه روسی را اثری اصیل و مستقل به شمار می‌آورند؛ بنابراین، انجام این پژوهش به منظور روشن ساختن وجوه پیوند بینامتنی میان این دو اثر و چگونگی و میزان آن ضروری می‌نماید.

درباره پیشینه ظهور و گسترش شاهنامه و مظاهر آن در ادب روسی و اقوام مختلف مانند تاجیک‌ها، ارمنی‌ها، قزاق‌ها، ازبک‌ها، گرجی‌ها و غیره تاکنون تحقیقات زیادی انجام شده است. اولین ترجمه روسی شاهنامه که ترجمه‌ای آزاد از قطعه رستم و سهراب بوده در قرن نوزدهم و در فاصله سال‌های ۱۸۴۶ تا ۱۸۴۹م به همت واسیلی ژوکوفسکی (۱۸۲۵-۱۷۸۳)، نویسنده و شاعر رمانتیک روس به انجام رسیده است. ژوکوفسکی در این کتاب بیان داشته که اشعارش درباره رستم و سهراب را براساس نسخه ترجمه آلمانی فریدریش روکرت (۱۸۶۶-۱۷۸۸)، شرق‌شناس و شاعر مشهور آلمانی سروده است. گوته درباره اثر ژوکوفسکی می‌گوید: «شاهنامه از حیث افسانه و تاریخ، شالوده ملت است و اهمیتی بزرگ و اساسی دارد... چنان‌که یکی از شاعران بزرگ روسیه، ژوکوفسکی، در اواسط قرن نوزدهم داستان مذکور را از ترجمه فردریک روکرت نقل کرده است و کتابی معروف به نام رستم و سهراب به روسی نظم نموده که هر چند این کتاب از موضوع اصلی دور افتاده، معذک یکی از تألیفات مهم رمانتیسم روسیه به شمار می‌آید» (سیاح، ۱۳۵۴: ۳۶).

بعدها مترجمان دیگری به این کار همت گماشتند و ترجمه‌هایی پراکنده از شاهنامه ارائه دادند؛ از جمله کریمسکی (۱۸۷۱-۱۹۴۲)، مستشرق مشهور روسی که شاهنامه را تا آغاز پادشاهی منوچهر در سال ۱۸۹۶ ترجمه کرده و در سال ۱۹۲۲ در کیف به چاپ رسیده است. ساکالوف نیز ترجمه منثوری از آغاز تا پادشاهی فریدون را در سال ۱۹۰۵ در مسکو انتشار می‌دهد. مترجمان دیگری در قرن بیستم و به ویژه دوران شوروی مانند گروزینسکی، دیاکونوف، سلوینسکی، لازینسکی، درژاوین، زوتاف، لپیکین و بسیاری دیگر، همچنان دست به ترجمه بخش‌هایی از این اثر می‌زدند؛ اما ترجمه کامل شاهنامه به نظم از سوی سیسیلیا بانو لاهوتی (۱۹۹۸-۱۹۱۱)، همسر ابوالقاسم لاهوتی طی سال‌های ۱۹۵۷ تا ۱۹۸۹ در شش مجلد، جایگاه ویژه‌ای در میان ترجمه‌های روسی این اثر دارد.

اما نکته مهم آن است که داستان‌های شاهنامه خیلی پیش‌تر از زمان ظهور این ترجمه‌ها در قرن نوزدهم و بیستم، در آثار شفاهی یا فولکلور ملی روسی بازتاب یافته است. چرا که میلر، محقق بزرگ روسی، در تحقیق جامعی که درباره خاستگاه قصه پروسلان لازارویچ و مقایسه آن با داستان رستم از شاهنامه و داستان حماسی ایلیا مورامتس (۱۸۹۲) انجام داده، دلایلی را برای اثبات نفوذ شاهنامه ایرانی و داستان رستم به واسطه اقوام کوچ‌نشین و ترک‌تبار کومان که زمانی در دشت قبیچاق با مردمان آن جا هم‌پیمان بودند، بیان می‌دارد (نک. Миллер, 1892: 170-171) و در نتیجه، «سرایندگان اصلی

قصهٔ پروسلان لازارویچ را مردمان بیابانگرد و ترک‌تبار قبیلهٔ پولوتسی‌ها یا کومان‌ها می‌داند که این قصه را از ایرانیان شنیده بودند» (Пушкарев, 1980: 15; Азадовский, 1958: 298). دمتری لیخاچوف (۱۹۹۹-۱۹۰۶)، منتقد مشهور ادبی و فرهنگ‌شناس و مورخ شوروی، اذعان دارد که «ادبیات شفاهی پیشینیان اسلاو شرقی در دوران اولیهٔ ظهور این طوایف، با زبان و ادب دیگر ملت‌ها درآمیخته بود. باستان‌شناسان توانسته‌اند وجود ارتباط میان قبایل اسلاو شرقی و همسایگانشان از جمله مردمان جنوب (بیزانس و آسیای صغیر) و شرق (ایران و آسیای میانه) را اثبات نمایند» (Благой, 1958: 25).

نکتهٔ دیگر آن‌که شاهنامه به نظم است و قصهٔ پروسلان لازارویچ به نثر؛ اما در نهایت هر دو اثر به یک نظام کلامی تعلق دارند و این مسأله در تحلیل و بررسی روابط میان این متون بنا بر مفهوم و مصادیق روابط بینامتنی ایجاد اشکال نمی‌نماید. همچنین، مقایسهٔ این دو متن و کشف روابط بینامتنی آن‌ها در قالب یک تقسیم‌بندی پنج‌گانه بر مبنای نظریهٔ ترامنتیت ژرار ژنت (۲۰۱۸-۱۹۳۰)، هدف اصلی این تحقیق است. در راستای دستیابی به این هدف، از ره‌گذر بررسی مناسبات بینامتنی متون نام‌برده، در پی پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها هستیم که:

- کدام‌یک از انواع رابطهٔ ترامنتی ژنتی در تحلیل روابط میان دو متن پروسلان لازارویچ و

شاهنامه بررسی‌پذیر هستند؟

- آیا نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند در رفع تردیدهای موجود نزد برخی محققان روسی

در بارهٔ پیش‌متن^۲ بودن شاهنامه برای این قصه مؤثر واقع شود؟

نکتهٔ قابل‌ذکر آن‌که در خوانش متون موردبررسی، با در نظر گرفتن این مطلب که نسخه‌های

متعددی از هر دو اثر وجود دارد، در این پژوهش، از اثر منتشرشده در کتاب مشهور تاریخ‌نگاری‌های

ادب روسی و عهد باستان (—) «Летописи русской литературы и древности», т. II, отд. II, —) (M

(۱۸۵۹) که به همت نیکلای تیخانراووف به زبان روسی کهن و براساس نسخهٔ خطی قرن هفدهم

موجود در کتاب‌خانهٔ نسخه‌پژوه و ادیب برجسته ووکول اوندولسکی نوشته شده و همچنین، متن

شاهنامه به تصحیح جلال خالقی مطلق (۱۳۹۳) بهره برده‌ایم و استخراج داده‌ها جهت تحلیل از این

دو اثر صورت گرفته است. دلیل انتخاب آن‌ها نیز کامل بودن و نزدیک بودن متن آن‌ها به متن اصلی و

اولیه خودشان بوده است. بررسی‌های اولیه حاکی از آن است که هر چند در متن قصهٔ روسی، ارجاع

آشکار و صریحی به شاهنامه صورت نگرفته، شباهت محتوایی این دو اثر به قدری است که نمی‌توان

آن را تصادفی و از سر توارد برشمرد؛ بنابراین، فرضیهٔ اصلی پژوهش این است که بنا بر پیوند بینامتنی

عمیق میان شاهنامه و قصهٔ پروسلان لازارویچ، شاهنامه را می‌توان پیش‌متن این قصه دانست. روش

پژوهش، تحلیل تطبیقی و کیفی محتوا با تکیه بر نظریهٔ ترامنتیت ژرار ژنت است. در این راستا، از طریق خوانش محتوایی و با تأکید بر درون‌مایه‌های مشترک این دو اثر و به‌کارگیری روش اسنادی و کتابخانه‌ای در گردآوری داده‌ها، عناصر ترامنتی آثار استخراج گشته و سپس مورد تحلیل قرار گرفته‌اند.

تاکنون کتاب‌ها و پژوهش‌های زیادی در زمینهٔ مناسبات بینامتنی متون مختلف، ترجمه و نوشته شده است؛ کتاب‌های مناسبات بینامتنی نوشتهٔ کورش صفوی (۱۳۷۶)؛ بینامتنیت (نشر مرکز، ۱۳۸۰) نوشتهٔ گراهام آلن با ترجمهٔ پیام یزدان‌جو؛ بینامتنیت در ادبیات داستانی معاصر: تأثیرپذیری نثر داستانی معاصر از آثار متون کهن فارسی نوشتهٔ افشین و لیلا سنایی پورناک و محمد نسیم‌فر (۱۳۹۶)؛ و همچنین، آثار مختلف بهمن نامور مطلق که از جمله گام‌های ارزشمند در شناساندن نظریهٔ بینامتنیت به اندیشمندان ایرانی به شمار می‌روند. نامور مطلق در کتاب درآمدی بر بینامتنیت: نظریه‌ها و کاربردها (۱۳۹۰) و مقالات گوناگونی مانند «متن‌های درجهٔ دوم/ بیش‌متنیت در نگاه ژرار ژنت» (۱۳۸۴)، «ترامنتیت مطالعهٔ روابط یک متن با دیگر متن‌ها» (۱۳۸۶)، «باختین، گفت‌وگومندی و چندصدایی: مطالعهٔ پیشابینامنتی باختینی» (۱۳۸۷)، «از تحلیل بینامنتی تا تحلیل بیناگفتمانی» (۱۳۸۸)، «گونه‌شناسی بیش‌متنی» (۱۳۹۱) و بسیاری مقالات دیگر به تشریح نظریات گوناگون بینامتنیت از منظر صاحب‌نظران این حوزه پرداخته و با به‌کارگیری این نظریه‌ها در تحقیقات خویش، راهگشای محققان ایرانی گشته است. در همین راستا، کاوش در کتاب‌ها و مقاله‌های مربوط با موضوع این تحقیق آشکار می‌سازد که از جملهٔ برخی تبعات ادبی در حوزهٔ مقایسهٔ تطبیقی و بررسی مناسبات بینامنتی شاهنامه با دیگر متون، می‌توان پژوهش‌های زیر را برشمرد:

- مقاله‌های «تحلیل چگونگی بارتاب گونه‌های بینامنتی با شاهنامه در تاریخ‌نوشته‌های سلسله‌ای بر مبنای بینامنتیت ژرار ژنت» (۱۳۹۶) و «تحلیل رابطهٔ بینامنتی تاریخ‌نوشته‌های محلی و شاهنامه» (۱۳۹۹) نوشتهٔ فرشته محمدزاده و همکارانش؛ - مقالهٔ «بررسی دامنهٔ تأثیرگذاری شاهنامه بر پژوهش‌های خاورشناسان انگلیسی (ره‌یافتی تطبیقی بر بنیان ترامنتیت ژرار ژنت)» (۱۳۹۵)، مینا بهنام؛ - مقالهٔ «بررسی بازتاب شاهنامهٔ فردوسی در شاهکار رحیم معینی کرمانشاهی براساس نظریهٔ ترامنتیت» (۱۳۹۳، اسپرهم و سلطانی)؛ - مقالهٔ «کارکرد نظریهٔ «ترامنتیت» ژنت در کشف و واکاوی تأثیرپذیری کوش‌نامه از شاهنامه» (۱۳۹۷، نادری و نادری). از معدود پژوهش‌های انجام‌گرفته در خصوص تأثیر شاهنامه بر ادبیات روسی نیز می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- در کتاب تاریخ ایران و ادبیات آن (کریمسکی، مسکو، ۱۹۰۹-۱۹۱۷) و مقالهٔ «شاهنامهٔ فردوسی و حماسهٔ مانند آن در ادبیات روسی» (۱۳۲۷، لیدیا لیقانیانچ) اشاره‌ای کوتاه به برگرفتگی

افسانهٔ پروسلان لازاریویچ از داستان رستم زال شده است؛ - در مقالهٔ «یکی داستان است پُر آب چشم» (۱۳۶۱، خالقی مطلق) مقایسه‌ای از داستان رستم و سهراب با بیلینای روسی «نبرد ایلیا مورامتس با پسرش» ارائه شده است؛ - در مقاله‌های «تقابل پهلوان و فرمانروا در بیلیناهای روسی و شاهنامهٔ فردوسی» (۱۳۸۹، آبتین گلکار)؛ «مطالعهٔ تطبیقی سیمای رستم در ادبیات فارسی، روسی و گرجی» (۱۳۹۵، مهناز نوروزی)؛ «یادداشتی دربارهٔ شاهنامهٔ فردوسی و اساطیر روسی» (۱۳۹۳، طاهری و دستمالچی)؛ «تحلیل تطبیقی سیمای کهن‌الگویی ایلیا مورامتس و رستم» (۲۰۱۵، محمدزاده و زهرایی)؛ «بن‌مایه‌های اسطوره‌ای شاهنامهٔ فردوسی در ادبیات روسی» (۲۰۱۱، یحیی‌پور و سامعی) و پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد با عنوان «مطالعه تطبیقی اسطوره‌های پهلوانی در شاهنامه فردوسی و پهلوانان اسطوره‌ای ادبیات روسیه باستان» (۱۳۹۰، مریم سامعی) به بررسی سیمای پهلوانان روسی در مقایسه با رستم پرداخته شده است. به منظور جلوگیری از اطالهٔ کلام به همین مقدار بسنده کرده و اذعان داریم که تاکنون پژوهشی روشمند و علمی در موضوع موردتحقیق این پژوهش با تکیه بر نظریهٔ ترامتیت ژرار ژنت صورت نگرفته است؛ بنابراین، می‌توان گفت که جستار حاضر با روی‌کردی نو و عمیق‌تر به این موضوع پرداخته است.

چارچوب نظری. طبق آن‌چه در نظریه‌های مربوط با مطالعات بینامتنی مطرح می‌گردد، هر متنی با متون پیش و پس از خود رابطه دارد و بررسی این روابط یکی از حوزه‌های مهم پژوهشی نقد ادبی در دهه‌های اخیر بوده است. هر متن، به‌مثابهٔ یک دست‌آفریدهٔ منحصربه‌فرد، در قالب پاسخ به متون قبلی در نظر گرفته شده و «جهان، از دریچهٔ بینامتنیت، به عنوان یک متن و به عبارتی، بینامتن عظیم ظاهر می‌شود که در آن همه‌چیز قبلاً گفته شده و چیزهای جدید فقط به عنوان مخلوطی از عناصر خاص در ترکیب‌های دیگر امکان ظهور می‌یابند» (Ильин, 1996: 158). افزون‌براین، در نگاهی کلی، «بینامتنیت همواره دست‌کم روابط میان دو متن را مورد بررسی قرار می‌دهد. از نظر فرهنگی این دو متن می‌توانند دو حالت کلی داشته باشند؛ یا هر دو متعلق به یک فرهنگ خاص هستند همانند شاهنامهٔ فردوسی و گشتاسپ‌نامهٔ دقیقی که در این صورت گفته می‌شود بینامتنیت درون‌فرهنگی صورت گرفته است؛ اما گاهی نیز دو متن مورد مطالعه از دو فرهنگ متفاوت برخاسته‌اند، به عنوان مثال تأثیر دیوان حافظ بر دیوان غربی-شرقی گوته که در این صورت آن را بینامتنیت بینافرهنگی می‌گویند. امروزه با اهمیت روزافزون روابط بینافرهنگی این قبیل مطالعات نیز بسیار رایج شده است» (نامور مطلق، ۱۳۹۰: ۳۱۷-۳۱۸). روی‌کرد اتخاذشده در این پژوهش نیز بی‌تأثیر از شاخص‌های روابط بینامتنی بینافرهنگی متون نیست.

اصطلاح بینامتنیت در سال ۱۹۶۶م از سوی ژولیا کریستوا و براساس تحلیل نظریه «گفت‌وگومندی» و «چندصدایی» رمان میخائیل باختین، منتقد و نظریه‌پرداز روسی و همچنین، برپایه زبان‌شناسی سوسور، نشانه‌شناس سوئیسی و بنیان‌گذار زبان‌شناسی مطرح گردید. این اصطلاح، در راستای ثبت پدیده گفت‌وگو میان یک متن با متون و ژانرهای پیش و موازی با آن در زمان به‌کار گرفته شد. پس از ژولیا کریستوا و رولان بارت، به دنبال تلاش‌های گسترده و جدی افرادی همچون لوران ژنی، مایکل ریفاتر و سپس ژرار ژنت، بینامتنیت از یک نظریه صرف به نظریه‌ای کاربردی و روشی نوین و فراگیر برای تحلیل متن تبدیل می‌شود و درنهایت، ژنت، نظریه‌پرداز ادبی، نشانه‌شناس و ساخت‌گرای فرانسوی با مطرح کردن نظریه ترامتنیت در نیمه دوم قرن بیستم، انسجام و عمق بیش‌تری به تحلیل و نقد روابط و مناسبات میان متون مختلف می‌بخشد.

امروزه، ترامتنیت یکی از اصطلاحات پرکاربرد و گرایش‌های نوین در نقد و نظریه ادبی معاصر است که به بررسی و تبیین روابط یک متن با دیگر متون می‌پردازد و به همین منظور ژنت «به پنج نوع رابطه ترامتنی قائل است: بینامتنیت (Intertextuality)، پیرامتنیت (Paratextuality)، فرامتنیت (Metatextuality)، سرمتنیت (Architextuality) و بیش‌متنیت (Hypertextuality)». هر یک از این پنج نوع ترامتنی به تبیین گونه‌ای از روابط میان‌متنی اختصاص یافته است. رابطه هم‌حضور در بینامتنیت؛ آستانه‌ای-تبلیغی در پیرامتنیت؛ تفسیری در فرامتنیت؛ گونه‌شناسانه در سرمتنیت، و برگرفتنی در بیش‌متنیت پنج رابطه کلانی هستند که در ترامتنیت مورد توجه و مذاقه قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، ژنت تمامی روابط یک متن با متن‌های دیگر را در این پنج نوع دسته‌بندی می‌کند» (نامورمطلق، ۱۳۹۰: ۴۳۳-۴۳۴). البته نباید این نکته را از نظر دور داشت که «هیچ رابطه‌ای کامل نیست و میان رابطه‌های موجود، همواره هم‌پوشانی وجود دارد و در تشخیص این روابط باید دقت لازم را مبذول داشت» (نامورمطلق، ۱۳۸۶: ۹۵). در ادامه، در بخش بحث و بررسی و تحلیل داده‌ها، شرح مختصری درباره انواع روابط ترامتنی ارائه خواهد شد.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. درباره قصه پروسلان لازارویچ

تاکنون نسخه‌های متعدد و قصه‌های مختلفی درباره پروسلان لازارویچ نوشته شده است. لِف پوشکاریوف (۲۰۱۹-۱۹۱۸)، مورخ و فرهنگ‌شناس روس و شوروی، در کتابش با عنوان قصه پروسلان لازارویچ فهرستی از ۲۱ نسخه خطی که چهار مورد آن متعلق به قرن نوزدهم و باقی متعلق به قرن هجدهم هستند، آورده (Пушкарев, 1980: 165) که کامل‌ترین فهرست موجود است. پس از نسخه خطی موسوم به اوندولسکی که معتبرترین نسخه و مدنظر ما در این پژوهش است، نسخه خطی

مخزن باستانی پاگودینسکی بیش از دیگر نسخ اعتبار دارد. هر دوی این نسخ به دههٔ چهل قرن هفدهم تعلق دارند. نسخهٔ پاگودینسکی به همت نیکلای کاستاماروف، شاعر و مورخ روسی در کتاب یادگارهای ادبیات کهن روسی («Летописи русской литературы и древности», т. II, отд. II, -M) (۱۸۸۰) انتشار یافته است. در سال‌های بعد این قصه از طریق آثار لوباک^۳ ترویج یافته و مورد استقبال فراوان مردم روس قرار می‌گیرد. یکی از بزرگترین مجموعه‌های لوباک، از جمله تصاویر مربوط به قصهٔ نام‌برده به دمیتری راوینسکی تعلق داشته است که هم‌اکنون در موزهٔ ملی پوشکین در سن‌پترزبورگ نگاهداری می‌شوند. بعدتر، آلكساندر آفاناسیيف و برخی دیگر از قصه‌پردازان روسی با الهام از این آثار، قصه‌های کوتاهی را می‌نویسند. بررسی متون مختلف این قصه حاکی از آن است که این نسخه‌های مختلف گاه در محتوای کلی و گاه در جزئیات تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند. آنا آستاخووا (۱۸۸۶-۱۹۷۱) فولکلوریست و ادیب دورهٔ شوروی در زمینهٔ آثار برگرفته از قصهٔ یروسلان لازارویچ، می‌نویسد: «تحقیقات پیرامون داستان یروسلان نشان داده است که از همان آغاز ظهور نسخهٔ دست‌نویس این داستان، تأثیر عمیق و گستردهٔ آن بر اشعار حماسی روسی مشهود است که پیش از هر چیز بر جنبهٔ انسانی پیروزی‌ها و ماجراهای ترسیم‌شده، تأکید داشتند» (Astakhova, 1958: 504-505). در ادامه، خلاصه‌ای کلی از این قصه که در نسخهٔ اوندولسکی «قصهٔ اوروسلان زالازارویچ: قصه‌ای دربارهٔ یک پهلوان پرآوازه به نام اوروسلان زالازارویچ» (Сказка об Уруслане) ارائه می‌گردد. نام اوروسلان و زالازار در بسیاری از نسخه‌ها و قصه‌های بعدی به‌ترتیب به صورت یروسلان و لازار درآمده است.

شاهزاده زالازار زالازارویچ، عموی شاه کیرک‌آوس کیرکادانوویچ است و فرزندى به نام اوروسلان زالازارویچ دارد. اوروسلان در ده‌سالگی چنان قوی‌هیکل و پرزور است که همه از دست او نزد پادشاه شکایت می‌برند. پادشاه فرمان خروج اوروسلان از شهر را داده و او هم در جایی دیگر ساکن شده و بعد مدتی اسبی مناسب انتخاب کرده و نامش را آرشِ وِشی (دانا) می‌گذارد و رهسپار جنگ با دشمنان می‌شود. او در نبردهای پهلوانی خود با شاهزاده دانایلا پِلی، شاهزاده فئودول اِزمی، تزار زیلیونِی، پهلوان ایواشکا-بِلا یا پالیانیتسا و در نهایت، هیولای مارِ سه‌سر می‌جنگد و در این مسیرها با حوادث مختلفی روبه‌رو می‌شود. سپس با دختر پادشاه هند ازدواج کرده و در غیابش فرزندِ پسری به دنیا می‌آید. در انتهای قصه، پدر و پسر با هم به نبرد می‌پردازند؛ اما پدر از روی انشگتری که به عنوان نشان به همسرش داده بود و خواسته بود تا اگر فرزندش پسر شد، به دست او بکند، پسرش را می‌شناسد و او را

نمی‌کشد. سپس، پدر و پسر نزد پادشاه هند بازگشته و اوروسلان پسر، به دنبال پهلوانی و قهرمانی راهی سرزمین‌های دیگر می‌شود.^۴

۲-۲. تحلیل داده‌ها بر اساس نظریه ترامتنیت ژنت

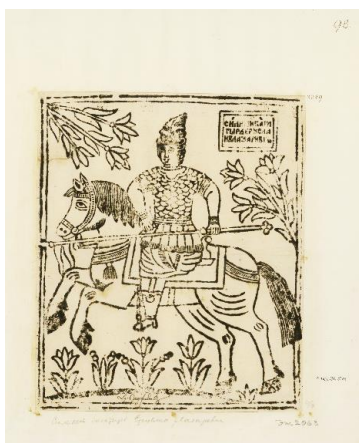
بینامتنیت: بررسی بینامتنیت ژنتی نشان می‌دهد که «دارای ابعاد محدودتری است و رابطه میان دو متن براساس هم‌حضور است. به عبارت دیگر، هر گاه بخشی از یک متن (متن ۱) در متن دیگری (متن ۲) حضور داشته باشد، رابطه میان این دو، رابطه بینامتنی محسوب می‌شود» (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۸۷). آنچه مسلم است بینامتنیت ژنتی به حضور متنی در متن دیگر و عنصر برگرفتنگی تأکید بسیار دارد و سه دسته‌بندی اعلام‌شده از سوی ژنت درخصوص گونه‌های پیوند بینامتنی به شرح زیر است: «۱). بینامتنیت صریح و اعلام‌شده: که در آن حضور آشکار یک متن در متن دیگر دیده می‌شود... مؤلف متن دوم، مرجع متن خود، یعنی متن اول را پنهان نمی‌کند. ۲. بینامتنیت غیرصریح و پنهان‌شده: که بیانگر حضور پنهانی یک متن در متن دیگر است. ۳. بینامتنیت ضمنی: بینامتنیت ضمنی نه همانند بینامتنیت صریح مرجع خود را اعلام می‌کند و نه همانند بینامتنیت غیرصریح سعی در پنهان‌کاری دارد. مهم‌ترین اشکال این نوع بینامتن کنایات، اشارات، تلمیحات و ... است» (آذر، ۱۳۹۵: ۲۱-۲۲). آنچه خوانش قصه روسی پروسلان لازارویچ بر ما آشکار می‌سازد این است که در بررسی روابط بینامتنی آن با شاهنامه، نمونه‌ای دال بر وجود بینامتنیت صریح، غیرصریح و ضمنی در این قصه مشاهده نشده است.

پیرامتنیت: مناسبات پیرامتنی «چنان‌که ژنت مطرح می‌کند، نشان‌دهنده آن عناصری است که در آستانه متن قرار گرفته است و دریافت یک متن از سوی خوانندگان را جهت‌دهی و کنترل می‌کند» (آلن، ۱۳۸۵: ۱۵۰) و به دو دسته تقسیم می‌شود: «- رابطه آستانگی: متن‌هایی که متن اصلی را در بر می‌گیرند، ولی خود متن مستقلی محسوب نمی‌شوند؛ مانند: عنوان اثر، عنوان مؤلف، اسامی متولیان، نام تهیه‌کننده یا ناشر، مقدمه، پیش‌کش‌نامه، پانویس و... - رابطه تبلیغی: متن‌هایی که مبلغان متن اصلی‌اند و از متن اصلی جدا هستند و به تبلیغ اثر می‌پردازند؛ مانند: پوستر تبلیغی، تیزر تبلیغی، نشست‌های رونمایی و...» (نامور مطلق، ۱۳۹۵: ۲۵-۲۶). در برخی تعاریف از رابطه آستانگی به رابطه درون‌متنی و از رابطه تبلیغی به رابطه برون‌متنی تعبیر شده است. با توجه به آنچه گفته شد، عنوان این قصه یعنی پروسلان لازارویچ را می‌توان به عنوان عنصر رابطه آستانگی یا درون‌متنی مورد واکاوی قرار داد. پروسلان لازارویچ در زبان روسی به معنای پروسلان فرزند لازار است، چرا که در زبان روسی نام پدر بین نام فرد و نام خانوادگی او قرار می‌گیرد و برای مردان پسوند «-اویچ» یا «-اویچ» و برای زنان پسوند «-اُو» یا «-اُو نا» یا «-اُو نا» به نام پدر متصل می‌شود. البته این موضوع در دستور زبان روسی

قواعد زیادی دارد که صحبت از آن در این مقال نمی‌گنجد. آفاناسییف، قصه‌پرداز و فولکلورشناس مشهور روسی، بر «بیگانه‌بودن این نام‌ها» (Афанасьев, 1914: 241) تأکید دارد. به زعم او برخی اسامی در این قصهٔ روسی، از جمله نام قهرمانان اصلی یعنی یروسلان لازارویچ و پسرش، یروسلان یروسلانویچ در فرهنگ و زبان روسی وجود نداشته و از دیگر ملت‌ها اقتباس شده‌اند.

در لغت‌نامهٔ مفاهیم اسطوره‌ای آمده است که «در قدیمی‌ترین نسخهٔ روسی متعلق به قرن هفدهم نام روسلان (Руслан) یا اوروسلان (Уруслан) زالازارویچ (Залазарович)، قهرمان قصه‌ها و افسانه‌های فولکلور روسیهٔ باستان ثبت شده است. این نام‌ها و بن‌مایه‌های ایرانی به واسطهٔ زبان ترکی به روسی راه یافته‌اند. در زبان ترکی ارسلان (Арслан) به معنی شیر (лев) است که در روسی به صورت روسلان درآمده و لقب ترکی رستم در ادبیات این کشور است. همچنین، نام پدر رستم به صورت زال زر بوده که در روسی به زالازارویچ و بعدها لازارویچ تبدیل شده و نیز، ماجراهای یروسلان لازارویچ در دوران پادشاهی کارتاؤس (Картаус/ Киркоус) که برگرفته از نام کیکاووس در شاهنامه است، رخ می‌دهند» (Миф. словарь: 210)؛ بنابراین، مخاطب روس با مواجهه با نام این اثر به سهولت درمی‌یابد که با اثری متأثر از فرهنگی دیگر روبه‌رو است.

از آن‌جا که خاستگاه این قصه ادبیات شفاهی روسی بوده و مؤلف مشخصی ندارد؛ بنابراین اثری ملی-مردمی به شمار می‌رود و ازسویی، با یک اثر روایی مواجهیم؛ زیرا در این قصه، شاهد حضور بخش‌های دیگر در پیوند با عناصر رابطهٔ آستانگی مانند مقدمه یا مؤخره، پانوشت یا پی‌نوشت، پیش‌کش‌نامه و مانند آن‌ها نیستیم. افزون‌براین، آثار لوباک و تصاویر مربوط به آن و همچنین مقالات متعددی که دربارهٔ پیوند مضمونی و محتوایی این قصه با آثار شرقی و گاه اروپایی نوشته شده‌اند، در زمرهٔ عناصر تبلیغی یا برون‌متنی رابطهٔ پیرامنتی این قصه به شمار می‌روند؛ زیرا توانستند یروسلان را به یکی از چهره‌های نامی و پرطرفدار پهلوانان در ادبیات روسی قرون هجدهم و نوزدهم بدل نمایند و در نتیجه، آثار بی‌شماری با الهام از این قصه به رشتهٔ تحریر درآمده است؛ از جمله: داستان‌های متعدد دربارهٔ ایلیا مورامتس، دیگر پهلوان افسانه‌ای بیلینهای روسی. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در اغلب آثار لوباک بر جنبهٔ پهلوانی و نبردهای یروسلان لازارویچ و دلوری‌های او و به عبارتی جنبهٔ حماسی قصه تأکید می‌شده است. دو تصویر ۱ و ۲ به عنوان نمونه آورده شده‌اند.

تصویر ۲

نوع اثر: لوپاک، نام اثر: «پروسلان لازارویچ، پهلوان قدرتمند»

محل نشر: مسکو، سال نشر: ۱۷۷۰

چاپ از روی تابلوی نیمه اول قرن هجدهم،

محل نگهداری: کتابخانه ملی روسیه برگرفته از:

<https://kp.rusneb.ru/item/material/eruslan-lazarevich>

تصویر ۱

نوع اثر: لوپاک،

نام اثر: «پروسلان لازارویچ هیولای دریایی را می کشد»

سال نشر: ۱۸۴۷، محل نگهداری، مسکو-گالری هنری پرم

برگرفته از:

<https://permartmuseum.com/exhibit/20738&>

از جمله مقالاتی که دارای ارتباط پیرامنتی با این قصه هستند می توان به مقاله «خاستگاه بیلیناهای روسی. قسمت اول: قصه پروسلان لازارویچ» نوشته ولادیمیر استاسوف (Vestn. Evp. 1868, №1,) (c.171-208) اشاره کرد که در آن بیان شده این قصه تلفیقی از منظومه‌ها، افسانه‌ها، ترانه‌ها و قصه‌های شرقی باستان است. آلکساندر فسیلوفسکی در بخشی از کتاب دوجلدی تاریخ زبان و ادب روسی، دوران قدیم و جدید (۱۸۶۳-۱۸۷۵) نوشته گالاخوف، درباره ریشه‌های شرقی این قصه و برگرفتگی آن از شاهنامه فردوسی سخن رانده است. فسیوالود میلر در فصل پنجم از کتاب مشهورش با عنوان گشت‌وگذار در منطقه حماسه ملی روسی (۱۸۹۲) درباره پروسلان لازارویچ به این موضوع اشاره دارد که ریشه‌های ایرانی این اثر از طریق ترک‌زبان‌ها به فرهنگ روسی انتقال یافته است. یکی دیگر از محققان ادبی این حوزه به نام آلکساندر آرلوف در اثر خود با نام نخستین داستان‌های روسیه باستان (چاپ مسکو، ۱۹۱۶) بر این باور است که قصه پروسلان لازارویچ به صورت شفاهی و از مشرق زمین به واسطه کازاک‌ها به سرزمین روسیه راه یافته و سپس در قالب تصاویر لوپاک در سنت شفاهی روسی به طور گسترده بازتاب یافته است. او معتقد است پیوند میان این قصه و داستان رستم در شاهنامه کاملاً آشکار است. در اثری با عنوان از یادداشت‌های پوشکین (چاپ پتربورگ، ۱۹۰۲)

نیز پیوتر شفر ضمن مقایسه منظومه روسلان و لودمیلا نوشته آلكساندر پوشکین با قصه پروسلان لازارویچ، نشان می‌دهد که پوشکین با این قصه روسی آشنا بوده و از آن در نگارش منظومه خویش بهره برده است. آثار دیگری نیز با محتوای مشابه در سال‌های گوناگون انتشار یافته‌اند که برای جلوگیری از اطاله کلام به همین مقدار بسنده می‌کنیم.

فرامتنیت: این نوع رابطه ترامتنی «براساس روابط تفسیری و تأویلی بنا شده است... هر گاه متن ۱ به نقد و تفسیر متن ۲ اقدام کند، رابطه آن‌ها رابطه فرامتنی خواهد بود... رابطه فرامتنی در تشریح، انکار یا تأیید متن عمل می‌کند» (نامورمطلق، ۱۳۸۶: ۹۲-۹۳). بدین ترتیب، از آن‌جا که فرامتنیت «زمانی شکل می‌گیرد که یک متن به تأویل و تفسیر متنی دیگر بپردازد» (همان: ۹۲) و ما چنین روی‌کردی را در قصه پروسلان لازارویچ در ارتباط با متن شاهنامه شاهد نیستیم؛ بنابراین، این نوع رابطه نیز در تحقیق حاضر بررسی‌پذیر نیست.

سرمتنیت: ژنت «روابط طولی میان یک اثر و گونه‌ای را که اثر به آن تعلق دارد، سرمتنیت می‌نامد» (نامورمطلق، ۱۳۸۶: ۹۴-۹۳) و به زعم او «پنهان‌ترین وجه ارتباطات میان متون» (Genette, 1997: 4) است و نامورمطلق در تشریح این نوع رابطه از دیدگاه ژنت بیان می‌دارد که «سرمتنیت رابطه میان یک متن با متن دیگر نیست؛ بل که رابطه میان متن با گونه خود است؛ چنان‌که رومان‌تیسیم یک متن نیست؛ اما بسیاری از متن‌ها را دربرمی‌گیرد» (نامورمطلق، ۱۳۹۵: ۲۸-۲۹). بدین ترتیب، در بررسی پیوند سرمتنی باید گونه و ژانر اثر را بررسی نموده و یک متن را به لحاظ ویژگی‌های گونه‌شناسانه در ارتباط با متنی دیگر تحلیل نماییم. بر همین اساس باید گفت درست است که از داستان پروسلان لازارویچ به عنوان قصه‌ای فولکلور که در قرن هجدهم به صورت مکتوب درآمده، یاد می‌کنند و هیچ‌کجا به تعلق آن به ژانر داستان حماسی (یا بیلیناهای) روسی اشاره نشده است؛ اما در قالب بررسی رابطه سرمتنی آن با شاهنامه، برخی بن‌مایه‌های آثار حماسی را در آن می‌توان مشاهده کرد. هر دو اثر نقلی و روایی هستند و در قصه روسی نیز به سبک و سیاق داستان‌های حماسی، قدرت‌های خوب و بد در دو سپاه مخالف تصویر شده‌اند که معمولاً به پیروزی قدرت خوب می‌انجامد. در ادامه مختصات حماسی را در قصه روسی بررسی می‌کنیم.^۵

نخستین ویژگی آثار حماسی آن است که «متضمن جنگاوری، بهادری و شهنشاهی‌ها است» (شمیسا، ۱۳۹۴: ۷۴). در قصه روسی نیز مانند شاهنامه با توصیف پهلوانی‌ها و قهرمانی‌ها و نقل افتخارات و شهنشاهی‌ها مواجهیم. همچنین، در حماسه‌ها، «حیوانات نقش‌های بزرگی دارند و نمی‌توان آن‌ها را جانوران معمولی به شمار آورد» (همان: ۷۵). در قصه روسی نیز اسب پروسلان (آرش) و دوشیزه‌پرندۀ‌ای که به او در طی الارض یاری می‌رساند، به این اثر بُعد حماسی می‌بخشند.

پروسلان با اسبش سخن می‌گوید و او نیز تمام حرف‌های پروسلان را متوجه شده و پاسخ می‌دهد. افزون‌براین، «قهرمان حماسه، جانور مهبیبی یا هیولایی را می‌کشد» (همان، ۷۵). در قصه روسی نیز پروسلان با هیولای عظیم‌الجثه‌ای که سه‌سر بزرگ دارد می‌جنگد و او را از پای درمی‌آورد. در حماسه‌ها اغلب «قهرمان حماسه، قهرمانی قومی، ملی یا نژادی است» (همان، ۷۹) که نمونه بارز آن رستم در شاهنامه را داریم. در قصه‌ها و داستان‌های حماسی مربوط به پروسلان در ادب روسی، هیچ‌گاه به ملیت و اصل و نسب او اشاره‌ای نشده است. اغلب در دربار شاه کارتاآوس خدمت می‌کند و در برخی قصه‌ها نیز برادرزاده پادشاه است و محل خدمت او در قلمرو پادشاهی کارتاآوس است که این سرزمین نام مشخصی ندارد. در نسخه مورد مطالعه ما در این پژوهش، پروسلان لازارویچ در زمره شاه‌زادگان جای دارد و عموزاده پادشاه کیرتاآوس است؛ اما قهرمانی ملی است و هر جا که پادشاه و مردمان سرزمینش گرفتار دشمنان می‌شوند، دست یاری به سوی او دراز می‌کنند.

همچنین، «قلمرو قهرمان حماسه، همه آفاق است: زیر زمین، روی زمین و حتی آسمان‌ها» (همان). پروسلان نیز به همه جا سفر کرده و در همه جا می‌جنگد و فقط به زیر زمین نمی‌رود و تنها نبردش در زیر آب با هیولای سه‌سر است. درباره اعمال پروسلان باید گفت که «اعمال قهرمان حماسه، خارق‌العاده و غیرطبیعی است و به هر حال با منطق متعارف قابل‌سنجش نیست» (همان: ۸۰). صدایش زمین را به لرزه درمی‌آورد یا در سن ده‌سالگی با گرفتن دست‌وپای دیگران، آن‌ها را از جای می‌کند یا تیری که از کمان رها می‌کند، به سان رعدی سهمگین آسمان را می‌شکافد. ازسویی دیگر، «قهرمان حماسه اعمال بزرگی انجام می‌دهد که اهمیت ملی یا معنوی و حکمی دارد» (همان: ۸۱). پروسلان بارها زادگاه، پادشاه و مردمانش را با از میان برداشتن دشمنان سرسخت، از مخاطرات نجات بخشیده و حتی، پادشاه، پدرش و دوازده پهلوان سرزمینش که به دست دانیلا بلی کور و اسیر شده بودند، نجات داده و بینایی را به آن‌ها بازمی‌گرداند. پروسلان نیز مانند قهرمانان حماسه، «در هر بخش از زندگی خود با یک ضد قهرمان مواجه است» (همان: ۸۰). او در این قصه با دانیلا بلی، فنودول‌یزومی، تزار زیلیوونی و ایواشکا-بلایا پالیانیتسا مبارزه می‌کند. از دیگر ویژگی‌های قهرمان حماسه، رفتن او به سفرهای دور و دراز و مخاطره‌آمیز است (نک. همان: ۸۱). هم پروسلان لازارویچ و هم بعدها، فرزندش مرتب به سفر می‌روند. حتی در ابتدای داستان سفر پروسلان و ترک دیارش به فرمان شاه کیرتاآوس را داریم.

در نبردهای حماسی «مخصوصاً در نبردهای تن‌به‌تن، از انواع و اقسام سلاح استفاده می‌شود» (همان: ۸۲). در نبردها و جنگ‌ها که در یک طرف همیشه پروسلان و در طرف مقابل، گاه یک دشمن و گاه سپاهی عظیم از دشمنان هستند، اغلب به انواع سلاح از جمله شمشیر و نیزه و سپر اشاره

می‌شود. برای نمونه، تزار زیلیونی، سپر و نیزه‌ای آتشین دارد که تا دشمنی به او نزدیک می‌شود، او را به آتش می‌کشد. در قصه به تیروکمان پروسلان هم اشاره می‌شود که برای شکار از آن استفاده می‌کرده است. ویژگی حماسی دیگر این است که «یکی از ابزار جنگ فریب است. مکاربودن در معنی مثبت از صفات پهلوانان است و حيله و چاره به معنی اندیشه هم هست» (همان: ۸۳). پروسلان نیز در دو بخش از داستان، یکی کمک‌گرفتن از دوشیزه‌پرنده برای بازگشت از سرزمین تزار زیلیونی و نیز، کُشتن تزار زیلیونی متوسل به حيله می‌شود. دیگر آن‌که، در حماسه «با عینیت، اقتدار، سادگی و عظمت مواجهیم. حماسه دارای سبکی عالی، معنایی جدی و الفاظی سنگین و فاخر است» (همان: ۸۶) و همه این ویژگی‌ها در قصه روسی هم بازتاب یافته است. علاوه‌براین، می‌بینیم که شکافتن جگر که معمولاً در حماسه‌های اساطیری وجود دارد، در این قصه با آوردن جگر تازه و خون داغ دشمن (تزار زیلیونی) برای درمان چشمان کور پادشاه کیرتا‌آوس و همراهانش به‌کار گرفته شده است. بدین ترتیب، هر چند که علی‌رغم وجود بن‌مایه‌های حماسی، اسطوره‌ای و جادوئی در قصه روسی، جنبه سرگرم‌کنندگی که از ویژگی‌های قصه‌پردازی است، در متن روسی به وضوح قابل مشاهده است؛ اما شاهدیم که این ویژگی تأثیر نامطلوبی بر ارتباط سرمتنی میان قصه روسی و شاهنامه نگذاشته است.

بیش‌متنیت: در این نوع رابطه ترامتنی، بررسی روابط دو متن بر اساس برگرفتگی استوار است؛ بدین صورت که «متن (الف) از متن (ب) برگرفته شده باشد. توجه به این نکته ضروری است که رابطه بیش‌متنیت باید به گونه‌ای باشد که در صورت عدم وجود متن (الف)، متن (ب) نتواند به وجود بیاید» (نامورمطلق، ۱۳۹۵: ۲۹-۳۰). این رابطه برگرفتگی در بیش‌متنیت ژنتی به دو گونه همان‌گونگی (تقلید) و تراگونگی (تغییر) تقسیم می‌شود؛ برگرفتگی یعنی رابطه میان هر بیش‌متن با پیش‌متن خود که منجر به تعیین طبیعت و ویژگی بیش‌متنیت و هدفمندسازی آن می‌گردد. «همان‌گونگی یا تقلید (Imitation) بر پایه رابطه تقلیدی است که خواسته خالق بیش‌متن، حفظ متن پیشین در متن جدید است؛ یعنی استفاده از عناصر یک متن بدون اینکه بخواهیم تغییری در آن ایجاد کنیم؛ مانند کپی‌کاری در نقاشی. در دگرگونی یا تغییر (Transformation)، حضور متن اول در متن دوم دچار تغییر زیاد یا اندکی می‌شود. هنگامی که مؤلف از راه‌های گوناگون متنی پیشین را به منظور خلق متنی جدید تغییر می‌دهد با تراگونگی یا دگرگونی روبه‌رو هستیم؛ مانند اقتباس از یک رمان در فیلم» (لطفی پورنسابی و فرمان‌فرمایی، ۱۴۰۰: ۲۸). بررسی شیوه‌های گوناگون تغییر و دگرگونی که مهم‌ترین و متنوع‌ترین رابطه بیش‌متنیت است، نشان می‌دهد که «در این تغییر، اگر پیش‌متن منشور در بیش‌متن منظوم شود، از نوع جای‌گشت شعرسازی است و اگر پیش‌متن منظوم، شکل نثر پیدا کند، جای‌گشت نثرسازی رخ داده است» (رضاپور، ۱۳۹۸: ۱۸۱). بررسی محتوایی دو متن پروسلان لازاروویچ و شاهنامه نشان می‌دهد که

رابطهٔ بیش متنی میان آن‌ها هم شامل همان‌گونگی و هم شامل تراگونگی بوده و در این جا با توجه به منظوم‌بودن شاهنامه و منشوربودن قصهٔ روسی جای‌گشت نرسازی مواجه هستیم.

ژنت همچنین، «فرایند تغییر متون برای خلق اثر جدید را گشتار می‌نامد. تغییر در حجم پیش‌متن براساس کاهش یا گسترش، یکی از راه‌های خلق متن جدید است که به آن گشتار کمی گفته می‌شود. اگر متن ب از متن الف فشرده‌تر باشد، گشتار کمی کاهش و اگر متن ب مبسوط‌تر از متن الف بود، در آن گشتار کمی افزایش، رخ داده است. کاهش یک متن به سه شیوهٔ برش، تراش و تخلیص انجام می‌شود. اگر بخشی از پیش‌متن در حوزهٔ مضمون و محتوا در بیش‌متن حذف شود، برش رخ داده است. حذف مضمونی اغلب به دلیل مغایرت یک متن با هنجارهای اعتقادی، سیاسی و اجتماعی و اخلاقی صورت می‌گیرد. اگر نویسنده بخشی از متن الف را برای مقاصد سبکی و زیبارشدن متن ب حذف کند، تراش صورت گرفته است و اگر در متن الف، دو شیوهٔ برش و تراش هم‌زمان رخ دهد، تخلیص نام می‌گیرد. افزایش یک متن نیز از طریق انبساط (افزایش متن)، گسترش (افزودگی سبکی) و ترکیبی اعمال می‌شود. علاوه بر گشتارهای صوری و کمی، گاه متن ب به سبب تغییرات بسیار در وقایع و مضامین اصلی داستان ایجاد می‌شود که به آن گشتار کاربردی گفته می‌شود و به انواع گشتار ارزش، انگیزه و کیفی قابل‌تقسیم است» (همان). نتایج حاصل از این بررسی در بخش نتیجه‌گیری مقاله آمده است.

از آن‌جا که بررسی سبک اثر ذیل روابط بیش‌متنی صورت می‌گیرد (نک. نامورمطلق، ۱۳۹۱: ۱۴۳) باید گفت که از جمله ویژگی‌های سبکی حماسه در این قصهٔ روسی، علاوه بر به‌کارگیری زبان فاخر و الفاظ سنگین، در عین سادگی و ملموس‌بودن، همان «کثرت اغراق و غلو است» (شمیسا، ۱۳۹۴: ۱۱۰)، اغراق در توصیف قدرت پروسلان و دیگر شخصیت‌های قصه. برای نمونه، پروسلان در سن ده‌سالگی به قدری درشت‌هیکل و قوی است که «دست هر کسی را بگیرد، دستش کنده می‌شود یا پای هر کسی را بگیرد، پایش می‌شکند» (Тихонравов, 1859: 100) یا وقتی که پروسلان «زه کمان را کشیده و تیر را رها می‌کند، گویی صاعقه‌ای بزرگ در آسمان رخ می‌دهد» (Там же: 102)؛ درجایی دیگر، این‌طور آمده است که «از صدای فریادهای پروسلان لازارویچ و هیولای سه‌سر، زمین به لرزه درمی‌آید» (Там же: 124). از دیگر ویژگی‌های سبک حماسی، به ویژه در داستان‌های حماسی روسی، تکرار برخی صحنه‌ها و عبارات است. در این قصه نیز تکرار دیده می‌شود. هر زمان که پروسلان به شاه‌زاده‌خانمی زیبا می‌رسد، از او می‌پرسد: «بگو دل‌بندم، آیا از تو زیباتر و از من قوی‌تر هم کسی هست؟» (Там же: 120, 121, 124, 125) و این تکرار حتی در کلام پهلوان ایوان روس هم دیده می‌شود که از همسرش چنین پرسشی می‌کند (Там же: 111)؛ یا تکرار برخی اعداد از

جمله سه، هفت و دوازده در قصه روسی؛ همچنین، «وفور سوال و جواب‌ها و گفت‌وگوهای حماسی» (شمیسا، ۱۳۹۴: ۱۱۲) در صحنه‌های نبرد پروسلان با دشمنانش که البته قابل قیاس با شاهنامه نیست. نکته حائز اهمیت آن‌که در متن قصه روسی، برخلاف شاهنامه، اثری از استعاره، تشبیه و کنایه نیست. در این‌جا، به دلیل محدودیت حجم مقاله مصادیق همان‌گونه‌گی و تراگونه‌گی در بررسی رابطه بیش‌متنی قصه پروسلان لازارویچ و شاهنامه در جدول ۱ ارائه گردیده است:

جدول ۱. تطبیق مصادیق همان‌گونه‌گی و تراگونه‌گی با تکیه بر عناصر داستانی

عناصر مورد بررسی	پیش‌متن	بیش‌متن	گونه‌ی رابطه بیش‌متنی
حجم داستان	۹۵ صفحه	۲۸ صفحه	تراگونه‌گی
ساختار متن	۲۲ قسمت از داستان پادشاهی کی‌کاوس و داستان رستم و سهراب / به نظم	قصه یک قسمتی / به نثر	تراگونه‌گی
سبک ادبی	استفاده از آرایه‌های ادبی مانند تشبیه، کنایه و استعاره	عدم استفاده از آرایه‌های ادبی مانند تشبیه، کنایه و استعاره	تراگونه‌گی
	استفاده از واژگان سنگین و فاخر	استفاده از واژگان سنگین و فاخر	همان‌گونه‌گی
زبان و لحن	نثر فنی کهن (فارسی)	نثر فنی کهن (روسی)	همان‌گونه‌گی
پیرنگ	در پاره‌ای موارد پیرنگ با تغییراتی همراه است (مانند ماجرای روبه‌روشدن پروسلان با کله سخن‌گو یا دوشیزه‌پرندگان جادو)؛ اما مصادیق همان‌گونه‌گی بیش‌تر است: زور و بازوی کودکی، یافتن اسب مناسب، سفرهای متعدد، نبردهای هفت‌گانه قهرمان با دشمنانش، ازدواج و ماندن یک شب نزد همسر، دادن نشان برای بازشناختن فرزند در آینده، دنیا آمدن فرزند پسر، نبرد با پسر، استفاده از عوامل فوق‌بشری، جادو، حيله و مکر برای پیروزی در نبردها، آوردن خون مغز و قلب دیو سپید برای شفای چشمان کی‌کاوس و همراهانش از سوی رستم در تطابق با آوردن خون داغ و جگر تازه تزار زیلیونی برای شفای چشمان کیرتا‌اوس و همراهانش توسط پروسلان و غیره.		همان‌گونه‌گی
توالی حوادث	توالی حوادث در بیش‌متن با بخش‌های برگرفته از پیش‌متن، انطباق دارد.		همان‌گونه‌گی
درون‌مایه	سفرها، پیکارها و درون‌مایه حماسی نبرد پدر و پسر	سفرها، پیکارها و درون‌مایه حماسی نبرد پدر و پسر	همان‌گونه‌گی
موضوع	وفاداری، وطن‌پرستی و خدمت به سرزمین	وفاداری، وطن‌پرستی و خدمت به سرزمین	همان‌گونه‌گی
شخصیت‌ها	تعداد شخصیت‌ها با توجه به تعدد قسمت‌ها بیش‌تر است.	تعداد شخصیت‌ها با توجه به حذف برخی نبردها و قسمت‌ها کم‌تر است.	تراگونه‌گی
	پادشاه کی‌کاوس فرزند کی‌قباد	پادشاه کیرکا‌اوس (یا کیرتا‌اوس) فرزند کیرکودان	همان‌گونه‌گی

همان‌گونه‌گی	قهرمان: پروسلان لازارویچ فرزند لازار لازارویچ نام اسب: آرش وشی	قهرمان: رستم فرزند زال زر نام اسب: رخش	
	ضد قهرمان: دانیلا پلی، ایواشکا-پلایا پالیانیتسا، فتودول اژیوی، تزار زیلیوینی، هیولای عظیم الجثه سه‌سر	ضد قهرمان: اژدها، ارژنگ‌دیو، افراسیاب، پیرزن جادو	
تراگونه‌گی	گفت‌وگوهای طولانی‌تر شخصیت‌ها در پیش‌متن در مقایسه با پیش‌متن: کم‌بودن رجزخوانی پهلوانان در قصه روسی.		گفت‌وگو
تراگونه‌گی	سرزمین پادشاهی کیرتاوس (بدون نام)، دشت‌ها، هندوستان، شهر آفتاب	ایران، توران، مازندران، سمنگان، زابلستان، دشت‌ها و شکارگاه‌ها	صحنه و فضای داستان
همان‌گونه‌گی	سوم شخص/ادانای کل	سوم شخص/ادانای کل	زاویه دید
همان‌گونه‌گی	از نوع جسمانی و فرد علیه فرد (نبرد پهلوان با دشمن)	از نوع جسمانی و فرد علیه فرد (نبرد پهلوان با دشمن)	کشمکش
همان‌گونه‌گی/ تراگونه‌گی	نزولی/ پس از نقطه اوج (نبرد پدر و پسر) به فاجعه ختم نشده و پسر زنده می‌ماند.	نزولی/ پس از نقطه اوج (نبرد پدر و پسر) به فاجعه مرگ پسر می‌انجامد.	کنش
تراگونه‌گی	دیدن نشان فرزند حین نبرد و شناختن او و کشته‌نشدن پسر/ بازگشت پدر و پسر نزد مادرشان به سرزمین هندوستان و زندگی خوش	مرگ سهراب در نبرد با پدرش، دیدن نشان بر بازوی سهراب و شناختن فرزند بعد از مرگش	پایان‌بندی

و در پایان، هر چند بررسی و تحلیل متون نام‌برده بیانگر وجود اختلافات و دگرگونی‌های روساختی علی‌رغم درون‌مایه مشترک در این متون بوده است؛ اما وجود این تفاوت‌ها و دگرگونی‌های اندک در آن‌ها لطمه‌ای بر مناسبات بینامتنی آن‌ها وارد نمی‌سازد و ناهمگونی‌های موجود برای مثال در نوع دشمنان‌شان، چگونگی ازدواج پهلوان با همسرش، چگونگی شناختن پسر از سوی پدر، نشانی که مادر به پسر می‌دهد یا حتی فرجام نبرد پدر و پسر، مؤید این نظر ژنت است که «متون می‌توانند به وسیله فرایندهای خودپیرایی، حذف، تقلیل، تشدید و... دگرگون شوند. پیش‌متن‌ها می‌توانند متحمل فرایندهای بسط، آرایش و گسترش شوند» (آلن، ۱۳۸۰: ۱۵۶-۱۵۷) و ازسویی دیگر، «گاهی این دگرگونی‌ها حاصل فرایند «دیگرانگیزش» است؛ به این معنا که نویسنده‌ای متون دیگر را از متن فرهنگی پیش از خود اقتباس می‌کند، اما آن‌ها را مطابق با انگیزه شخصی خود دگرگون می‌کند» (همان: ۱۵۸). بدین‌روی، همه ابعاد یک متن اعم از نوع و بار معنایی واژگان و عبارت‌ها، ترکیب آن‌ها، ساختار متن، کنش شخصیت‌ها و غیره در چارچوب بینامتنیت بررسی پذیرند و نمی‌توان خاستگاه آثار

را به یک متن محدود کرد. همچنین، استاسوف در مقاله وزین خود به بررسی شباهت‌های موجود میان قصه روسی و دیگر آثار مربوط با شرق از جمله مهاباراتا و رامایانا و برخی دیگر از منظومه‌ها و افسانه‌های مردمان تاتار و بلغار و حتی یونان که آن‌ها هم ریشه در آثار شرقی دارند، پرداخته و برای قصه پروسلان لازارویچ، بیش از یک پیش‌متن (شاهنامه) قائل است (Стасов, 1868: 190-208). این موضوع خود می‌تواند در پژوهشی دیگر به طور مفصل واکاوی شود.

۳. نتیجه‌گیری

بررسی ره‌یافت‌های ترامنتیت ژنتی به ما نشان می‌دهد که قصه روسی پروسلان لازارویچ برگرفته از مضامین و محتوای داستان‌های پادشاهی کی‌کاوس سد و بیست سال بود (داستان جنگ مازندران) و داستان رستم و سهراب است؛ بنابراین، فقط بخشی از شاهنامه شامل حدود دوهزار بیت در نگارش این اثر تأثیرگذار بوده است. طبق بررسی‌های انجام‌شده، از میان پنج گونه روابط ترامنتی ژنتی، فقط سه گونه پیرامنتیت، سرمنتیت و بیش‌منتیت بررسی‌پذیر بوده و دو گونه بینامنتیت و فرامنتیت، قابلیت بررسی نداشتند. در مجموع طبق نظریه ترامنتیت، نام اثر، آثار لوباک و نسخ خطی و قصه‌های منتشرشده در قرون بعدی براساس قصه روسی پروسلان لازارویچ و کتاب‌ها و مقالات نوشته‌شده پیرامون آن، در زمره مناسبات پیرامنتی؛ و مختصات آثار حماسی از شخصیت‌ها و کنش‌های آن‌ها گرفته تا برخی ویژگی‌ها مانند زبان اثر و اغراق و غلو، در زمره مناسبات سرمنتی به شمار می‌آیند. همچنین، در رابطه بیش‌منتی با جای‌گشت نثرسازی، گشتار کمی کاهش و از نوع بُرش مواجهیم. ازسویی دیگر، شاهد گشتار کمی افزایش و از نوع انبساط نیز هستیم؛ بدین معنی که برخی مضامین که در پیش‌متن وجود ندارد، با الهام از متونی دیگر به پیش‌متن افزوده شده‌اند. بررسی روابط بینامنتی قصه پروسلان لازارویچ با شاهنامه به عنوان مأخذ و پیش‌متن آن، به روشنی جایگاه حماسه ملی ایرانی را به‌عنوان یک «اسطوره‌متن» در الهام‌بخشی برای خلق آثار دیگر در جهان ادب آشکار می‌سازد. این پژوهش بر موضوع نفوذ فرهنگ شرقی در سرزمین‌های دیگر از دیرباز تأکید داشته و مؤید این مطلب است که ترجمه‌های شاهنامه نقش بسزایی در ظهور آثار و اندیشه‌های نو در جوامع دیگر و در تحقیق حاضر، جامعه، فرهنگ و ادب روسی ایفا کرده است. پرواضح است که نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند در رفع تردیدهای موجود نزد برخی محققان درباره پیش‌متن بودن شاهنامه برای این قصه مؤثر باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. در روسی کلمه باگاتیر (богатырь) از ریشه مغولی و معادل بهادر در فارسی است، ولی اغلب واژه مترادف آن یعنی پهلوان به‌عنوان برابر نهاد باگاتیر در زبان فارسی به‌کار می‌رود.
۲. در این تحقیق برای یک‌دست‌شدن متن از واژه‌های پیش‌متن به‌عنوان معادل Hypertextualite و پیش‌متن برای Hypotextualite استفاده شده و این معادل‌ها در ترجمه‌های دیگران نیز جای‌گزین می‌گردند.
۳. لوباک (Лубок/Lubok) تصاویری که معمولاً روی صفحه چوبی نازک حک می‌شده یا روی کاغذهای ارزان‌قیمت و نامرغوب نقش می‌بسته و هر تصویر شرح ماجرای از داستان‌های عامیانه یا وقایع تاریخی را نقل می‌کرده است.
۴. در متن این پژوهش از همان نام پروسلان لازارویچ و پادشاه کیرت‌آوس به‌دلیل کثرت ضبط آن در قصه‌های مشابه و شناخته‌شده‌تر بودن برای مخاطبان استفاده می‌شود.
۵. برای بررسی مختصات حماسی قصه روسی از کتاب انواع ادبی نوشته سیروس شمیسا صفحه‌های ۷۴ تا ۱۲۶ بهره برده‌ایم.

فهرست منابع

- آذر، اسماعیل. (۱۳۹۵). «تحلیلی بر نظریه‌های بینامتنیت ژنتی»، پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی، شماره سوم، پیاپی ۲۴، صص ۱۱-۳۱.
- آلن، گراهام. (۱۳۸۵). بینامتنیت، ترجمه پیام یزدان‌جو، تهران: مرکز.
- احمدی، بابک. (۱۳۸۴). ساختار و تأویل متن، تهران: مرکز.
- اسپرهم، داوود و سلطانی، امید. (۱۳۹۳). «بررسی بازتاب شاهنامه فردوسی در شاهکار رحیم معینی کرمانشاهی براساس نظریه ترامتنیت»، متن‌پژوهی ادبی، سال ۱۸، شماره ۶۲، صص ۷-۳۸.
- بهنام، مینا. (۱۳۹۵). «بررسی دامنه تأثیرگذاری شاهنامه بر پژوهش‌های خاورشناسان انگلیسی (ره‌یافتی تطبیقی بر بنیان ترامتنیت ژرار ژنت)»، پژوهش‌نامه ادب حماسی، سال ۱۲، شماره ۲۱، صص ۸۵-۱۰۱.
- پورنامداریان، تقی و بامشکی، سمیرا. (۱۳۸۸). «مقایسه داستان‌های مشترک مثنوی و منطق‌الطیر با روی‌کرد روایت‌شناسی ساخت‌گرا»، جستارهای نوین ادبی، شماره دوم، صص ۱-۲۶.
- رضاپور، زینب. (۱۳۹۸). «نقد و تحلیل الگوی تفسیری هاروت و ماروت در داستان شیخ صنعان با تکیه بر نظریه بیش‌متنیت ژرار ژنت»، دوفصلنامه علمی ادبیات عرفانی دانشگاه الزهرا (س)، دوره یازدهم، شماره ۲۱، صص ۱۷۶-۲۰۳.
- رضاپور، زینب و زمانی، مریم. (۱۴۰۱). «تحلیل ترامتنیت حکایت‌های برگزیده اسرارنامه»، ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، سال هجدهم، شماره ۶۸، صص ۷۱-۹۹.
- سیاح، فاطمه. (۱۳۵۴). مجموعه مقالات و تقریرات فاطمه سیاح، به‌کوشش محمد گلبن، تهران: توس.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۹۴). انواع ادبی، ویراست چهارم، تهران: میترا.
- صافی، حامد و همکاران. (۱۳۹۵). «بررسی داستان کیومرث در شاهنامه و تواریخ عربی متأثر از سیرالملوک‌ها براساس فزون‌متنیت ژرار ژنت»، متن‌شناسی ادب فارسی، شماره ۲۹، صص ۱۷-۳۴.

- عرب یوسف آبادی، فائزه و همکاران. (۱۳۹۲). «ترامتنیت در مقامات حمیدی»، پژوهش‌های ادبیات تطبیقی، شماره اول، صص ۱۲۱-۱۳۹.
- گلکار، آبتین. (۱۳۸۹). «تقابل پهلوان و فرمانروا در بیلیناهای روسی و شاهنامه فردوسی»، ادبیات تطبیقی، دوره اول، شماره دوم، صص ۹۹-۱۱۸.
- لطفی پورنساجی، آزاده و فرمانفرمایی، تکتیم. (۱۴۰۰). «مطالعه بیش‌متن‌های ادبی در آثار هانیال الخاص با توجه به نظریه ترامتنیت»، دوماهنامه پژوهش در هنر و علوم انسانی، سال ششم، شماره ۳۶ (جلد یک)، صص ۲۵-۳۴.
- محمدزاده، فرشته و همکاران. (۱۳۹۶). «تحلیل چگونگی بازتاب گونه‌های بینامتنی با شاهنامه در تاریخ‌نوشته‌های سلسله‌ای بر مبنای بینامتنیت ژرار ژنت»، پژوهش‌نامه ادب حماسی، سال سیزدهم، شماره اول، پیاپی ۲۳، صص ۱۳۷-۱۶۱.
- محمدزاده، فرشته و همکاران. (۱۳۹۹). «تحلیل رابطه بینامتنی تاریخ‌نوشته‌های محلی و شاهنامه»، پژوهش‌نامه ادب حماسی، سال شانزدهم، شماره دوم، پیاپی ۳۰، صص ۲۶۷-۲۹۹.
- نادری، فرهاد و نادری، سمیه (۱۳۹۷) «کارکرد نظریه «ترامتنیت» ژنت در کشف و واکاوی تأثیرپذیری کوش‌نامه از شاهنامه»، فصل‌نامه متن‌شناسی ادب فارسی، سال دهم، شماره اول، پیاپی ۳۷، صص ۱۶۹-۱۸۷.
- نامورمطلق، بهمن. (۱۳۹۱). بینامتنیت: از ساختارگرایی تا پسامدرنیسم، تهران: سخن.
- نامورمطلق، بهمن. (۱۳۸۶). «ترامتنیت مطالعه روابط یک متن با دیگر متن‌ها»، پژوهش‌نامه علوم انسانی، شماره ۵۶، صص ۸۳-۹۸.
- نامورمطلق، بهمن. (۱۳۹۱). «گونه‌شناسی بیش‌متنی»، فصل‌نامه پژوهش‌های ادبی، شماره ۳۸، صص ۱۳۹-۱۵۲.
- نوروزی، مهنّاز. (۱۳۹۵). «مطالعه تطبیقی سیمای رستم در ادبیات فارسی، روسی و گرجی»، پژوهش‌های تطبیقی زبان و ادبیات ملل، دوره دوم، شماره چهارم، صص ۱۰۱-۱۲۳.
- یقانیانچ، لیدیا. (۱۳۲۷). «شاهنامه فردوسی و حماسه مانند آن در ادبیات روسی»، زبان و ادب فارسی (نشریه سابق دانشکده ادبیات دانشگاه تبریز)، دوره اول، شماره دوم، صص ۲۱-۳۰.
- Genette, G. (1997). *Palmsests: Literature in Second Degree*, Trans. Channa Newman and Calude Doubinsky, Lincoln: the University of Nebraska Press.

- Азадовский М.К. (1958). *История русской фольклористики*, Т.2, –М.
- Афанасьев А.И. (1914). *Русские народные сказки*, Т.5, Под ред. А.Э. Грузинского, –М.: Типография И.Д. Сытина.
- Благой Д.Д. (1958). *История русской литературы: в 3-ех т.*, Т. 1, –М., –Л.
- Ильин И.П. (1996). *Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм*, –М.
- Миллер В.Ф. (1892). *Эксурсы в область русского народного эпоса*, Т. I-III. –М.: Типог. И.Н. Кутнерева.
- *Мифологический словарь*. (1990). Гл. редактор: Е.М. Мелетинский. –М.: «СОВЕТСКАЯ ЭКЦИКЛОПЕДИЯ».
- Стасов В.В. (1868). «Происхождение русских былин», *Вестник Европы*, Т.1, №1 (январь), с. 169-221.
URL:https://archive.org/details/1868_T1_N1/page/169/mode/2up?q=%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2 (Дата обращения: 2024.06.12).
- Тихонравов Н.С. (1859). *Летописи русской литературы и древности*, Т.2, –М.: Тип. Грачева и Ко.
- Чельшева Е.П. (1999). «Пушкин и мир Востока», *Наука в России*, №1, с. 75-81.
- Яхьяпур М. & Самей М. (2011). «Мифические мотивы «Шахнаме» А. Фирдоуси в русской литературе», *Гуманитарные исследования*, №4 (40). 273-278.

References

- Azar, Esmacel. (2016). “An Analysis of Genette’s Theories of Intertextuality,” *Journal of Literary Criticism and Stylistics Research*, No. 3, Issue 24, pp. 11-31. (In Persian)
- Allen, Graham. (2006). Intertextuality, trans. Payam Yazdanjou, Tehran: Markaz. (In Persian)
- Ahmadi, Babak. (2005). *Structure and Interpretation of Text*, Tehran: Markaz. (In Persian)
- Esparham, Davood & Soltani, Omid. (2014). “Examining the Reflection of Ferdowsi’s Shahnameh in the Masterpiece of Rahim Moeini Kermanshahi Based on the Theory of Transtextuality,” *Literary Text Research*, Vol. 18, No. 62, pp. 7-38. (In Persian)
- Behnam, Mina. (2016). “Examining the Influence of Shahnameh on the Research of English Orientalists (A Comparative Approach Based on Gerard Genette’s Transtextuality Theory),” *The Journal of Epic Literature*, Vol. 12, No. 21, pp. 85-101. (In Persian)
- Pournamdarian, Taghi & Bamshki, Samira. (2009). “Comparing Common Stories in Masnavi and Mantiq al-Tayr with a Structural Narratology Approach,” *Journal of New Literary essaye*, No. 2, pp. 1-26. (In Persian)
- Rezapour, Zeinab. (2019). “Critique and Analysis of the Interpretative Model of Harut and Marut in the Story of Sheikh San’an Based on Gerard Genette’s Hypertextuality Theory,” *Al-Zahra University’s Journal of Mystical Literature*, Vol. 11, No. 21, pp. 176-203. (In Persian)
- Rezapour, Zeinab & Zamani, Maryam. (2022). “Analyzing the Transtextuality of

- Selected Stories of Asrar Nama,” Mytho-Mystic Literature, Vol. 18, No. 68, pp. 71-99. (In Persian)
- Sayyah, Fatemeh. (1975). Collection of Articles and Notes by Fatemeh Sayyah, Ed. Mohammad Golban, Tehran: Tous. (In Persian)
 - Shamisa, Cyrus. (2015). Literary Types, 4th ed. Tehran: Mitra. (In Persian)
 - Safi, Hamed et al. (2016). “Examining the Story of Keyumars in Shahnameh and Arabic Histories Influenced by Sir al-Muluk Based on Gerard Genette’s Hypertextuality,” Textual Criticism of Persian Literature, No. 29, pp. 17-34. (In Persian)
 - Arab Yousofabadi, Fa’eze et al. (2013). “Transtextuality in Maqamat Hamidi,” Comparative Literature Research, No. 1, pp. 121-139. (In Persian)
 - Golkar, Abtin. (2010). “The Confrontation of Hero and Ruler in Russian Bylinas and Ferdowsi’s Shahnameh,” Comparative Literature, Vol. 1, No. 2, pp. 99-118. (In Persian)
 - Lotfi Pournasaji, Azadeh & Farmanfarmaei, Taktom. (2021). “Study of Literary Hypertexts in the Works of Hannibal Alkhas concerning Transtextuality Theory,” Research in Art and Humanities, Vol. 6, No. 36 (Volume One), pp. 25-34. (In Persian)
 - Mohammadzadeh, Fereshteh et al. (2017). “Analysis of Intertextual Reflection with Shahnameh in Sequential Histories Based on Gerard Genette’s Intertextuality,” The Journal of Epic Literature, Vol. 13, No. 1, Issue 23, pp. 137-161. (In Persian)
 - Mohammadzadeh, Fereshteh et al. (2020). “Analysis of Intertextual Relations in Local Histories and Shahnameh,” The Journal of Epic Literature, Vol. 16, No. 2, Issue 30, pp. 267-299. (In Persian)
 - Naderi, Farhad and Naderi, Somayeh. (2018). “The Function of Genette’s Transtextuality Theory in Discovering and Analyzing the Influence of Kush-Nama from Shahnameh,” Textual Criticism of Persian Literature, Vol. 10, No. 1, Issue 37, pp. 169-187. (In Persian)
 - Namvar Motlagh, Bahman. (2012). Intertextuality: From Structuralism to Postmodernism, Tehran: Sokhan. (In Persian)
 - Namvar Motlagh, Bahman. (2007). “Transtextuality: Studying the Relations of a Text with Other Texts,” Journal of Human Sciences, No. 56, pp. 83-98. (In Persian)
 - Namvar Motlagh, Bahman. (2012). “Typology of Hypertextuality,” Literary Research, No. 38, pp. 139-152. (In Persian)
 - Norouzi, Mahnaz. (2016). “A Comparative Study of Rostam’s Image in Persian, Russian, and Georgian Literature,” Journal of Comparative Research of Nation’s Language and Literature, Vol. 2, No. 4, pp. 101-123. (In Persian)
 - Yeganianch, Lydia. (1948). “Ferdowsi’s Shahnameh and Similar Epics in Russian Literature,” Journal of Persian Language & Literature (Former Journal of the Faculty of Literature, University of Tabriz), Vol. 1, No. 2, pp. 21-30. (In Persian)
 - Genette, G. (1997). Palimpsests: Literature in Second Degree, Trans. Channa Newman and Calude Doubinsky, Lincoln: University of Nebraska Press.
 - Afanasyev, A.I. (1914). Russian Folk Tales, Vol. 5, Ed. A.E. Gruzinsky, Moscow: I.D. Sytin Printing House. (In Russian)
 - Azadovsky, M.K. (1958). History of Russian Folkloristics, Vol. 2, Moscow. (In Russian)

-
- Blagoy, D.D. (1958). History of Russian Literature: in 3 volumes, Vol. 1, Moscow-Leningrad. (In Russian)
 - Chelysheva, E.P. (1999). "Pushkin and the World of the East," Science in Russia, No. 1, pp. 75-81. (In Russian)
 - Ilyin, I.P. (1996). Poststructuralism. Deconstructionism. Postmodernism, Moscow. (In Russian)
 - Miller, V.F. (1892). Excursions into the Field of Russian Folk Epic, Vol. I-III. Moscow: I.N. Kutnarev Printing House. (In Russian)
 - Mythological Dictionary. (1990). Chief Editor: E.M. Meletinsky. Moscow: "SOVIET ENCYCLOPEDIA." (In Russian)
 - Stasov, V.V. (1868). "The Origin of Russian Bylinas," Vestnik Evropy, Vol. 1, No. 1 (January), pp. 169-221. (In Russian)
 - Tikhonravov, N.S. (1859). Chronicles of Russian Literature and Antiquity, Vol. 2, Moscow: Grachev and Co. Printing House. (In Russian)
 - Yahyapur, M. & Samei, M. (2011). "Mythical Motifs of Ferdowsi's 'Shahnameh' in Russian Literature," Humanitarian Research, No. 4 (40), pp. 273-278. (In Russian)